

УДК 378.046-021.68-051:001.89

*Литвин С. Х., д-р іст. наук, професор,
Добровольська В. В., д-рка наук із соц. ком., професорка,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ*

РОЛЬ І МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЇ В НАУКОВОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Анотація. Висвітлено роль і місце наукової інформації в наукових дослідженнях. Визначено, що наукова інформація, як результат процесу пізнання, має відповідати принципам актуальності, достовірності, точності, інформаційної єдності та релевантності.

Ключові слова: наука, інформація, наукові дослідження, бібліотеки, архіви, наукові джерела, інформаційно-пошукові системи, база даних.

Наукова інформація є теоретичним та експериментальним підґрунтям для досягнення мети наукових досліджень і вирішення поставлених завдань. Вона є доказом обґрунтованості наукових положень, їх достовірності та новизни, результатом діяльності наукових колективів, окремих вчених і фіксується в системі точних понять, тверджень, теорій, гіпотез з подальшим поширенням і використанням для розвитку науки. Існує думка, що вирішення науково-технічних проблем на 90 % залежить від інформації і тільки на 10 % – від інтуїції.

Закономірності розвитку науки вимагають постійного обміну інформацією – усною чи письмовою. Для вчених-початківців важливо знати, як використовувати наукову інформацію у своїй дослідницькій роботі і якими нормативно-правовими документами потрібно керуватися.

Наукова інформація – це логічна інформація, що є результатом процесу пізнання, адекватно відображає закономірності об'єктивного світу (містить сукупність повних і точних відомостей про розвиток природи, суспільства та людини, їх параметри, якість і стан), зафіксована в певних наукових документах і застосовувана в суспільно-історичній практиці.

Законом України «Про інформацію» визначено головні *принципи інформаційних відносин*: гарантованість права на інформацію; доступність інформації та свобода обміну нею; об'єктивність, достовірність інформації; повнота й точність інформації; законність отримання, використання, поширення і зберігання інформації [5].

Право на інформацію мають усі громадяни України, юридичні особи та державні органи. З метою задоволення інформаційних потреб органи державної влади та місцевого самоврядування створюють інформаційні служби, системи, мережі, бази й банки даних.

Для дослідників важливо дотримуватися *принципів формування наукової інформації*, а саме:

актуальності інформації – реального відображення стану об'єкта дослідження в кожен момент часу;

достовірності – доказу того, що названий результат є істинним, правдивим; *точного відтворення* об'єктивного стану й розвитку об'єкта;

інформаційної єдності, тобто подання інформації в такій системі показників, що виключала б імовірність суперечностей у висновках і неузгодженість первинних й одержаних результатів;

релевантності даних, тобто одержання інформації за запитом користувача, включно з роботою з відомостями, що не належать до дослідження [3].

Робота з інформаційними джерелами складна та потребує навичок. Для дослідника (дисертанта) інформація є предметом і результатом його праці. Осмислюючи й опрацьовуючи потрібну інформацію, дослідник видає специфічний продукт – якісно нову інформацію. У науково-дослідній роботі особливе місце займають *пошук і збір наукової інформації*. Варто зазначити, що дослідник витрачає на пошук інформації приблизно 50 % свого часу. Уміння оперативно знаходити й опрацьовувати потрібну інформацію з теми дослідження є доволі важливим для дослідника. Інформаційний пошук – це сукупність операцій, спрямованих на пошук матеріалів, які потрібні для розкриття теми. Пошук, обробка та аналіз джерел інформації дають змогу виявити рівень розробки конкретної теми, підготувати огляд літератури з теми, сформувати список використаних джерел.

Пошук потрібної інформації з кожним роком ускладнюється. Тому дослідник має знати форми здійснення інформаційного пошуку, вміти його організувати. Пошук може бути: ручним (здійснюється за бібліографічними картками, картотеками, каталогами) та автоматизованим.

Бібліотеки й архіви акумулюють інформацію, яку треба вміти розшукати для використання в дослідженні. Для цього треба знати відповідну термінологію. Чітке знання термінів та їх сутності, а також галузей інформації дасть змогу дослідникові оперативно їх знаходити, переробляти, узагальнювати й ефективно застосовувати для виконання відповідних завдань.

Пошук і збір інформації для проведення наукових досліджень передбачає такі *етапи*:

- визначення кола питань, що будуть вивчати;
- визначення хронологічних меж пошуку необхідної літератури;
- уточнення можливості використання літератури зарубіжних авторів;
- уточнення джерел інформації (книги, статті, патентна література, стандарти тощо);
- визначення ступеня відбору літератури (вся чи тільки окремі матеріали);
- участь у роботі тематичних семінарів і конференцій;
- особисті контакти зі спеціалістами з певної проблеми;
- вивчення архівних документів, науково-технічних звітів;
- пошук інформації в інтернеті;
- пошук через електронні бібліотеки, консолідований електронний ресурс, зведений каталог електронних видань тощо.

Вихідну інформацію можна знайти в загальній і спеціальних енциклопедіях, а також у списках літератури, які прикладені до тематичних та оглядових робіт, що стосуються теми. У цьому випадку пошук інформації здійснюють в анти-

хронологічному порядку – від більш пізніх джерел до більш ранніх. Такий шлях пошуку швидше приводить до поставленої мети [2].

Пошук необхідної інформації в стінах наукової бібліотеки варто розпочати з її довідково-пошукового апарату (бібліотечних каталогів, бібліографічних видань, реферативних збірок, експрес-інформації, інформаційних листків, оглядів).

Треба також виявити основні періодичні видання з вибраної проблематики. Під час вибору основних матеріалів варто звернутися до покажчиків статей, опублікованих протягом календарного року та розміщених у кінці останнього номера журналу за кожен рік видання.

Далі доцільно створити свою картотеку (або список) літературних джерел з теми. Добре складена картотека (список) навіть під час побіжного перегляду назв джерел допомагає охопити тему загалом. На її основі можна вже на самому початку дослідження уточнити структуру дисертації.

Перегляду повинні підлягати всі види джерел, зміст яких пов'язаний з темою дисертації. До них належать матеріали, опубліковані в різноманітних вітчизняних і зарубіжних виданнях; неопубліковані документи (звіти про науково-дослідницькі й дослідно-конструкторські роботи, дисертації, депоновані рукописи, звіти фахівців про міжнародні відрядження, матеріали закордонних фірм та ін.), офіційні документи.

Визначення стану вивченості теми доцільно розпочинати з ознайомлення з *інформаційними виданнями*, які містять оперативні систематизовані відомості про документи (опубліковані, неопубліковані), найсуттєвіші сторони їх змісту. Інформаційні видання, на відміну від звичайних бібліографічних покажчиків, містять не лише відомості про надруковані праці, а й ідеї та факти, що вони транслюють. Крім оперативності, їх характеризують новизна поданої інформації, повнота охоплення джерел і наявність довідкового апарату, що полегшує пошук і систематизацію літератури.

Інформаційні видання охоплюють усі галузі науки. Їх випускають інститути, служби науково-технічної інформації міністерств і відомств, деяких наукових установ, центри інформації, бібліотеки. Збір та обробку цих матеріалів в Україні здійснюють Книжкова палата України, Український інститут науково-технічної і економічної інформації (УкрІНТЕІ), Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського й інші бібліотечно-інформаційні й архівні установи загальнодержавного або регіонального рівня. Важливими джерелами наукової інформації також є архівні установи України: державні, відомчі та поточні архіви.

Названі вище установи й організації видають довідкову літературу трьох видів: бібліографічну, реферативну та оглядову.

Бібліографічні видання містять упорядковану сукупність бібліографічних записів, показують, що видано з питання, яке цікавить спеціалістів. Бібліографічні описи виконують дві функції: 1) сповіщають про появу документа (сигнальна функція) і 2) повідомляють необхідні відомості про його місцезнаходження (адресна функція). З бібліографічних записів укладають покажчики та бібліографічні списки.

Бібліографічні покажчики найчастіше є сигнальними та складаються з переліку бібліографічних записів, часто без анотацій і рефератів. Ці видання максимально повно інформують про вихід у світ вітчизняної і зарубіжної літератури, їх характеризує оперативність підготовки за порівняно короткий термін від часу виходу публікації до відображення її в покажчику.

Допомогу в пошуку джерел надають *реферативні видання*, що містять публікації рефератів, які включають скорочений виклад змісту первинних документів (або їх частин) з основними фактичними відомостями та висновками. До реферативних видань належать:

- реферативні журнали;
- реферативні збірники;
- експрес-інформації;
- інформаційні листівки й ін.

Під час відбору джерел дослідники мають звернути особливу увагу на видання Книжкової палати України: бібліографічні покажчики «Літопис книг», «Літопис газетних статей», «Літопис журнальних статей», «Літопис нот», «Літопис образотворчих видань», «Літопис рецензій», «Нові видання України», «Періодичні та продовжувані видання» та ін.

Для прискорення відбору потрібної інформації в Україні створена загальнодержавна *служба науково-технічної інформації* (НТІ). Вона включає: Український інститут НТІ, галузеві інформаційні центри, інформаційні центри в НДІ, відділи НТІ в НДІ, конструкторських бюро на підприємствах.

Поряд з інформаційними виданнями органів науково-технічної інформації для інформаційного пошуку треба використовувати автоматизовані інформаційно-пошукові системи, бази й банки даних, інтернет.

Документальні інформаційні потоки досліджують за допомогою використання банку даних. *Банк даних* – певна сукупність програмних, організаційних, технічних засобів, призначених для централізованого накопичення і багатоцільового використання інформації, яка систематизована та сконцентрована в певному місці (у пам'яті ЕОМ, бібліотеці, каталогах, картотеці). Його ядром є база даних. *База даних* – іменована сукупність інформаційних одиниць у певній предметній сфері. Функціонування цієї бази забезпечується сукупністю мовних і програмних засобів, що мають назву системи управління базою даних. База даних сприяє формуванню бази знань. *База знань* – сукупність систематизованих основних відомостей, що належать до певної галузі знань і зберігаються в пам'яті ЕОМ. У ній виокремлюються дві відносно самостійні частини: знання про певну галузь у вигляді термінів і законів, стверджень; конкретні факти, що описують цю галузь. База знань сприяє розвитку бази даних [1].

Висновки. У сучасних умовах постійного розвитку науки обмін науковою інформацією є критично важливим. Для науковців-початківців надзвичайно важливо вміти ефективно використовувати наукову інформацію та керуватися відповідними нормативно-правовими документами. Наукова інформація, як результат процесу пізнання, має відповідати принципам актуальності, достовірності, точності, інформаційної єдності та релевантності. Важливу роль у забезпеченні цих

принципів відіграє Закон України «Про інформацію», який гарантує право на інформацію та встановлює основні принципи інформаційних відносин.

Дослідники повинні володіти навичками ефективного пошуку, обробки та аналізу інформації. Цей процес включає визначення кола питань, хронологічних меж, джерел інформації, а також використання сучасних методів пошуку, як ручних, так і автоматизованих. Бібліотеки та архіви є важливими ресурсами для науковців, де знання відповідної термінології та інформаційних галузей дає змогу оперативно знаходити та використовувати необхідні матеріали.

Сучасні технології, зокрема автоматизовані інформаційно-пошукові системи, бази даних та інтернет-ресурси, значно спрощують процес пошуку та систематизації наукової інформації. Використання цих технологій сприяє формуванню баз знань, що є ключовим для проведення якісних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Дубровіна Л. А., Ковальчук Г. І. Розвиток електронних інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини в Національній бібліотеці імені В. І. Вернадського та діяльність у галузі створення баз даних. *Бібліотечний вісник*. Київ: НБУ ім. В. І. Вернадського, 2016. Вип. 1. С. 3–11.

2. Литвин С. Х., Добровольська В. В. Інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи здобувачів наукового ступеня доктора філософії. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 90–98.

3. Литвин С. Х., Добровольська В. В. Підготовка дослідницького проекту та презентація результатів наукових досліджень: підручник Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 268 с.

4. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 (зі змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 17.05.2024).

5. Про інформацію: Закон України: від 02.10.1992 № 2657-XII (зі змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 17.05.2024).

